

SZEMLE

JÓZSEF ATTILA ÖSSZES MŰVEI I.—II.

Sajtó alá rendezte: *Waldapfel József és Szabolcsi Miklós*

Akadémiai Kiadó, 1952

Nincs senki nagy költőink között, akinek megismerése oly sürgőssé tette volna a kritikai kiadást, mint József Attiláé. Nemcsak azért, mert a legnagyobb magyar proletárváltó, egyike legnagyobb költőinknek. Hanem méginkább azért, mert sok versének lappangása, vagy különböző változatokban ismeretes volta következtében csonka, illetve bizonytalan, sőt néha téves képünk volt róla. József Attila páratlanul termékeny, állandó üzemben lévő költői műhelye ugyanis egyrészt szüntelenül termelte és pazarul szórta szét barátai, ismerősei közt a verseit, amelyekről utóbb olykor maga is megfélemedezett, másrészt meg költeményei gyakran továbbalakultak, változtak agyában, úgy hogy némi túlzással szinte azt mondhatnók: nincs is végleges szövegük.

De köztudomású az is, hogy egyetlen költőnknek sem kellett annyit küzdenie gondolatai hamisítatlan kifejezéséért a szerkesztői cenzurával, mint neki, aki a proletáriátust képviselte, még hozzá a fasizmus korában. Hányszor kellett versei élet tompítania, forradalmi mondanivalóját burkolt kifejezésekkel álcáznia, hogy egyáltalán megjelenhessen! Így eshetett meg, hogy például Féja Géza a konjunktúrához igazodó szélkakasnak merészelt bélyegezni őt, mert *Akácokhoz* c. versét a Népszavában és *Dönts a tőkét* c. saját kiadású kötetében más, élesebb szöveggel tette közzé, mint korábban az *Előrsben*, ahol a szerkesztői cenzurához kényszerült alkalmazkodni. De van példa arra is, hogy igazi gondolatát a kézirat fogalmazványban vagy még ott sem, csak előszavában, versei elszavalásakor találjuk meg.

E körülmények folytán a kritikai kiadás általános feladata: egy költői mű teljes és hiteles szövegének megállapítása, keletkezése körülményeinek tisztázása József Atilla esetében kivételesen nagyméretű kutatómunkát és különösen gondos és éber ítéletet követel. Eléggé mutatja ezt az első kísérletek tökéletlensége, amelyek József Attila összes műveinek betakarítására történtek. Németh Andor pl. 1938-ban még nem közölhette a *Dönts a tőkét* és a *Külvárosi éj* c. köteteket, az előbbinek — amelyet az ügyészség elkobzott volt, — még a címét sem írhatta le, s Bálint György 1940-es kiadása is »Verseskönyv 1931-ből« címmel szerepelteti a tartalomjegyzékben. E kiadásokból szükségszerűen hiányzik a magyar proletárváltó oly klasszikus darabja, mint a *Lebukott*, s oly ismert dokumentumok, mint a *Tömeg*, vagy a *Szocialisták*. Fokozza a zavart, hogy Bálint György elkerülhetetlenül hiányos összeállítása még a felszabadulás után, 1946-ban is változatlanul abban a megcsontított formában jelent meg, ahogy annakidején a cenzura kényszere alatt létrejött, a sűrű József Attila-publikációk pedig kevés tekintettel vannak egymásra. Így olykor azt sem tudja már az olvasó, milyen címen keressen meg egy József Attila-verset. Egy ismert költemény pl. néhol *Haszon*, másutt *Tőkehaszonballada*, harmadik helyen *A tőkehaszon balladája* címen található. E növekedő káoszban végre rendet kellett teremteni, s ennek a kritikai kiadásban történő tudományos tisztázás volt az egyetlen módja.

Feltétlenül helyeselnünk kell tehát, hogy Waldapfel József, mint a budapesti Tudomány Egyetem Magyar Irodalomtörténeti Intézetének vezetője, már 1948 végén elhatározta a József Attila-kritikai kiadást, Rejtő István, majd Szabolcsi Miklós vezetésével egyetemi hallgatókból nagy munkaközös-

séget szervezett a kutatás elvégzésére, az éveken át tartó kutatás eredményéből pedig a költő verseit *Waldapfel* József és *Szabolcsi* Miklós szerkesztésében az Akadémia két testes kötetben 1952. decemberében napvilágra hozta. Helyes az is, hogy a munkaközösséget Waldapfel egyetemi hallgatókból állította össze, akiknek így módjuk nyílt a kutatás módszereinek elsajátítására. A versek kikeresése egyébként itt valóban olyan nehézségekkel járt, hogy belátható időn belül egy ember nem végezhette volna el, egész munkaközösség kellett hozzá. Hiszen tudjuk, hogy József Attila, különösen pályája első felében, többnyire rövidéletű, elfeledett kis lapokra írt, olykor a szomszéd államok lapjaiba is, s nem kis munka volt kinyomozni, melyek voltak azok. Ha figyelembe vesszük, hogy Petőfi kritikai kiadására a költő halála után majdnem egy teljes félszázadig, Arany Jánoséra pedig éppen napjainkig kellett várunk, s mint egy szovjet író panaszoja, a Szovjetunióban is Puskin műveinek akadémiai kiadása 15 évig készült, Gogolé 18, Uszpenszkijé 15 év alatt nem fejeződött be,¹ megelégedésünknek adhatunk kifejezést, hogy József Attila műveinek kritikai kiadása a költő halála után másfél évtizeddel, négy évi munka után legfontosabb részében elkészült.

A munkaközösség jó munkáját lemérhetjük azon, hogy figyelme kiterjedt olyan lapocskákra, illetve ma már kevésbé ismert lapokra, mint a *Csend* (Szeged, 1923), a *Jel* (1925), *Ma este*, *Kerek Asztal*, *Diogenes* (Bécs), *A Mi Lapunk* (Losonc), *Indulás* (Losonc), *Ellenzék* (Kolozsvar) stb. Lelkiismeretes, szorgos kutatásuk legértékesebb sikere, hogy 86 eddig ismeretlen verset hozott napvilágra; jelentős eredmény továbbá, hogy az első megjelenés felderítése, illetve a kéziratok megtalálása révén sok esetben lehetővé vált a vers iratása idejének meghatározása; végül a számtalan szövegváltozat révén mély bepillantást kapunk a költő alkotóműhelyébe. Növeli a kiadás értékét a 21 érdekes fénykép és facsimile is, amelyek József Attilát és kéziratait, illetve gépiratait mutatják be. De kiadásunk nemcsak teljességében és hitelességében mulja felül az eddigieket, hanem áttekinthetőségben is. Németh Andor és Bálint György valósággal feje-tetejére állította és teljesen összekuszálta a versek időrendjét, lehetetlenné téve ezáltal, hogy az olvasó képet kapjon a költő fejlődéséről, sőt megnehezítve egy-egy vers megtalálását is. Még Kardos László különben jól használható kiadása is, mint a bíráló annakidején rámutatott,² különösen két párhuzamos fejlődési vonalra osztja József Attila művét: kiadott és kiadatlan versek vonalára, még hozzá oly megtévesztő módon, hogy a kiadottakat is a kiadatlanok közé sorolja, ha azok csak folyóiratban jelentek meg. Ezzel szemben a kritikai kiadásban a versek elvben iratásuk időrendje szerint sorakoznak; helyüket a második kötet végén levő két — cím- és kezdősor szerinti — tartalomjegyzék mutatja, amely a szöveg lapszámát is, a rávonatkozó jegyzetét is feltünteti. A jövődó kutatókat ez sok fölös nyomozástól és talán tévedéstől óvja meg, olyanoktól, aminőbe a munkaközösség vezetői is beleestek, mikor pl. a Kardos-kiadástól számonkértek volt oly verseket, amelyek abban benne voltak, de ők a megváltoztatott cím miatt nem vették észre.³ Nem tartom lehetetlennek, hogy az *Elvesztett versek* címen felsorolt öt vers-cím is (II. 366.), legalább részben, ilyen meglevő, csak más címen ismert verseket takar.

¹ Zilberstein: A klasszikusok kiadása országos jelentőségű ügy. Irodalomtudományi Értesítő, 1952. 4. sz., 112—113. p.

² Csillag, 1950. júl.

³ Csillag, 1952. aug.

A gyűjtés alapossága, ismétlem, dicséretet érdemel. S mivel számos folyóiratra és napilapra, amelyekbe a fiatal József Atilla dolgozott, annakidején már felhívtam a munkaközösség figyelmét, e téren most már csak egy-két jelentéktelen apró adattal tudom kiegészíteni munkájukat. A kiadás mellőzi József Atillának egy elveszett töredékét, amelyből négy sort évekkel ezelőtt közzétettem.⁴ Igaz, hogy a szóbanforgó strófa megnevezi a Szép Szó azóta áruulóvá lett egyik szerkesztőjét. Nem hiszem azonban, hogy ez elegendő ok volna a versszak kihagyására. A kiadás szerkesztőinek joga van, sőt kötelessége kellően megvilágítani József Atilla és a Szép Szó kapcsolatát, de egy szöveg eltitkolása összeférhetetlen a kritikai kiadás feladatával. Ide tartozik az a túlzott óvatosság is, hogy a jegyzet elhallgatja a *Könnyű, fehér ruhában* és az *Altató* c. költemény ajánlását, nyilván hasonló okból. Nem tud a kiadás Makkai László *Új Magyar Költők* c. antológiájáról (é. n., de minden bizonnyal 1936-ban), mely József Atilla nyolc versét közli, köztük az *Ősz* c. költeményt *A fán a levelek* címen, néhány változattal. Így a negyedik sorban »fönnyadt« helyett »konnyadt« olvasható, a kilencedik sor egyik változatban sem fordul elő: »Így csinál lelkem is« s a negyedik versszak teljesen különbözik a többi változattól:

Szállhatnak — nem merek.
Meghajlik, remeg
a gally, vár és lépked
a némaság.

Elkerülte a gyűjtők figyelmét a Kárpáti Aurél szerkeztette *Új Magyar Lira* c. antológia is, amely 1934-ben az *Óda*-t és az *Elégia*-t közli József Atillától (akinek ekkorbeli el-nem-ismertségére jellemző, hogy az antológia ugyanakkor valami Nagy Gusztávtól és Szondy Margittól 3—3 verset közöl), az *Óda*-t azzal az eltéréssel az ismert változatoktól, hogy negyedik részletében »Csillagképek rezegnek benned« helyett ez áll: »Göncölök horgonyoznak benned«, a Mellék-dal pedig még hiányzik, — az *Elégia*-ban a 40. sor »Álmodznak telt, zsi bongás-szölvők«, míg később a »telt« jelző gyorsra, illetve másutt víg-re módosult, a 14. sor pedig »feloldja lassan a tömény«, amelyből a Medvetáncban már elhagyja a »lassan« jelzőt. Mentse e kiegészítések aprólékosságát, hogy mint Blagoj mondja: »a zseniális író műveiben minden sor, minden szó drága nekünk.«

A szövegek lehető teljes felkutatása azonban a kritikai kiadás elkészítésének alapja ugyan, de nem is több annál. Ezután következik még az anyag kritikai feldolgozása. Ennek megítélésénél az a kérdés merül fel, helyesen állapította-e meg a kiadás a különböző változatok közt a leghitelesebbet, helyére teszi-e őket időrend és a szöveg jellege, típusa szerint, megadja-e keletkezésük körülményeiről. stb. a szükséges felvilágosításokat.

A legfőbb kérdés a helyes, hiteles szöveg kiválasztása. József Atillánál, aki, mint utaltunk rá, állandó küzdelmet folytatott a szerkesztőségeken és ügyészségeken át működő fasiszta cenzurával, fontos és nehéz kérdés olykor annak a szövegváltozatnak a megállapítása, amely a költő legigazibb szándékát kifejezőnek tekinthető. Általában tudvalevőleg a szerző életében megjelent utolsó kiadás szövegét tekintjük hitelesnek. De, mint Blagojék cikke igen helyesen figyelmeztet, ezt az elvet nem szabad mechanikusan alkalmazni. Hiszen megeshetik, hogy a költőt a cenzura az utolsó alkalommal is olyan kifejezés használatára kényszerítette, amely elfátyolozza, vagy éppen meghamisítja

⁴ Magyarok, 1948. jan.

igazi mondanivalóját. Minden bizonnyal ez az eset áll fenn a *Munkások* utolsó sorával, amely mindannyiszor így jelent meg: »szegzi az Ember öntött csillagát«. Még a költő sajátkezűleg javított gépirásos szövegében is ez olvasható. Ha a betűhöz ragaszkodunk, ezt a szöveget feltétlenül hitelesnek kell tartanunk. Ha azonban tudjuk — s a jegyzet is beszámol róla —, hogy József Attila a sort »vörös csillag« szöveggel szavalta, továbbá, hogy az »öntött« jelző e helyen csöppet sem kifejező, azt hiszem, nem lett volna a költő önkényes vörösfestése, ha a szöveget a hagyománynak és a költő kétségtelen szándékának megfelelően kijavították volna.

Annál meglepőbb, hogy a szerkesztők ezúttal a mechanikus megoldás mellett döntöttek, mert más esetekben rászánták magukat a költő szövegének némi megváltoztatására, pedig ezekben az esetekben nem hivatkozhatnak arra, hogy cenzura-eltorzította szöveget állítottak helyre. Arra az eljárásukra gondolok, hogy József Attila azon verseit, amelyeket a huszas években, az »izmusok« akkori divatát követve, interpunkció nélkül írt, írásjelekkel látták el. Itt rá kell mutatnom, hogy József Attila nem oly rövid ideig rekedt meg e modorban, mint a jegyzetek állítják. Eszerint ugyanis csak 1926—7-ben fogadta el ezt a »külsőséget«. Azonban a jegyzetek egyéb helyeiből is kitűnik, hogy 1924—28-ig írt interpunkció nélküli verseket, így már 1924-ben (ld. I. 417. p.) s még 1928 február 10-én is (Két dal, I. 443. p.). Az írásjelek önhatalmú kitevésését a szerkesztők azzal indokolják, hogy azon versekben, amelyeket József Attila később felvett a köteteibe, maga is pótolta a vesszőket és pontokat, 1931-ben pedig egy bírálatában már elítélőleg is nyilatkozott az írásjelek hiányáról; végül az interpunkciók kiegészítése »nem egyszer a megértés komoly akadályát küszöböli ki« (I. 355. p.) Azon az alapon azonban, hogy a költő később elítélte az interpunkció hiányát, magukat a kérdéses verseket is el lehetett volna hagyni, hiszen József Attila a szóbanforgó bírálatban az efféle futuristáskodó-dadaizáló verseket is elítéli. De ha a költő túljut egy fejlődési fokon, jogunk van eltörölni vagy átdolgozni akkor írt műveit vagy azoknak jellegzetességét? Ha elfogadjuk ezt az elméletet, le kell mondanunk az író fejlődési vonala megismeréséről. S vajjon az, hogy a közérthető, világos beszéd hívei vagyunk, feljogosít-e bennünket arra, hogy a »megértés akadályainak kiküszöbölése« érdekében világosabbá tegyük a költő verseit, mint ahogy megírta? József Attila nem tudott volna talán világosabban beszélni, ha akart volna, s csak idegen segítséggel tudott világosan írni? De hiszen József Attila ebben a korszakában éppen homályos és kusza akart lenni! E verseknek lényegéhez tartozik a homályosság: épp a világnak és a költő lelki tartalmának irracionális voltát akarja kifejezni. Az interpunkció elhagyása az »izmus«-lírásban nem »külsőség«, hanem a stílus egyik eleme, a vers irracionális voltának hangsúlyozása, szerkesztet-nélküli szerkesztésének külső jele. Ezért az irracionális jelleg enyhítése a vers átfestése, József Attila fejlődése egyik szakaszának elhomályosítása, szerkesztői önkény, oly eljárás tehát, amely a kritikai kiadásnak épp az alapelveivel szöges ellentétben áll. E súlyos ítéletet természetesen lényegesen enyhíti, hogy a jegyzetek minden esetben megemlítik, ha interpunkció nélküli versről van szó.

Az anyag feldolgozásának egyik legfontosabb kérdése a versek keltezése. Kiadásunk e téren jókora lépéssel vitte előre ismereteinket, de sajnos, ennek ellenére csak kritikával használható. Ahol ugyanis elsőnek látszó megjelenések és a kéz-, — illetve gépiratokon található dátumok híján a szerkesztők a maguk ítéletére voltak utalva, ott bizony gyakran az indokolást még csak meg sem kísérlő döntésekkel találkozunk. Néhány példa: Érthetetlen, miért teszi a

kiadás 1924-be az *Istenem én nagyon szeretlek*-et, mikor első megjelenése 1928. Az *Erősödik* 1926. dec.-ben jelent meg először, maga a vers, a költő 21. évére utalva, megerősíti, hogy ekkor is íródhatott, a szerkesztők mégis 1925-re teszik minden indokolás nélkül. A kiadás kategórikusan kijelenti, hogy »*A menyeei, páncélvonat*«-ot József Attila Bécsben írta 1926 tavaszán. De e semmivel sem támogatott határozottságban annál inkább megírog bizalmunk, mert *A világ ha elbujdosat* c. versről (amelyet együtt küldött el a költő az előbbivel) a jegyzet már óvatosabban azt állítja: »valószínűleg Bécsből, 26 tavaszán küldte el.« *Mikor a szeretők* 1927-ben jelenik meg — a szerkesztők mégis, nem tudni miért, kereken kijelentik, hogy »1926 tavaszáról«. A *József Attila* 1928. ápr.-ban jelent meg először, a szerkesztők mégis 1925-re teszik, mert József Jolán majdnem két évtizeddel később úgy emlékszik, hogy akkor írta. De valószínű-e, hogy a költő három évig várt volna a vers közzétételével? József Jolán késői emlékezésénél nem megbízhatóbb támpont-e a megjelenés dátuma, főleg oly időre vonatkozólag, amikor aránylag már bőven álltak lapok a költő rendelkezésére? A jegyzet pusztá »valószínűleg« szóval indokolja, miért teszi a *Téli éjszaka*-t 1933-ba. Még ennyivel sem indokolja, miért teszi az »*Indiában, hol*« kezdetű verset 1933-ra. Minden indokolás nélkül van a *Nyári délután* 1934-be, a *Mi emberek, Ember, ne félj* 1935-be sorolva, sőt nagyon valószínűtlenül is, mert a két vers tartalmilag és formailag szembeszökően ikertestvére az 1934-ből származó *Eszmélet*-nek. Indokolás nélkül 1936-os a *Biztató, Ha nem szorítsz, Oszítás után, Zöld napsütés*. Az utóbbi egyébként feltétlenül tévesen következik a kötetben az *Ami szivedbe rejtessz* után, mert egy versszakuk közös, mivel pedig emez 1936. májusban már napvilágot látott a Szép Szó-ban, alig hihető, hogy a költő egy már megjelent verséből önlágiumot követett volna el. Ir dokolatlanul sorolja a kiadás 1937-be a *Csak az olvassa* és a *Majd emlékezni jó lesz* c. verseket; s ez az elhelyezés az utolsó esetben már azért is valószínűtlen, mert ebben az esetben a költő megint csak önlágiumot követett volna el a korábban már megjelent *Munkások és Levegőt!* c. verséből, ami pedig alig hihető. A legkirívóbban kétes, sőt merem mondani, hibás a *Vasszínű égboltban* c. költemény datálása. (I. 297.). Ez 1934-ben jelent meg először, a kiadás mégis minden indokolás nélkül 1927-re teszi. E merész keltezésnek azonban minden ellentmond. A vers komor, sötét hangulata, mely illik az 1934-es, de nem az 1927-ben még derűsen hetyke József Attilához; a vers hangja, szerkezete, megformálása, mely teljesen az 1933-ból való *Reménytelenül* testvérévé teszi; a valószínűtlenség, hogy a költő teljes hét esztendeig várt volna annak a szép versnek közzétételével, amelyet pedig sokra tartott, hiszen legjobb versei közé, a Medvetáncba is felvette, hét évig, amely alatt három verskötete jelent meg a saját kiadásában; s végül a vers e sorai: »Bajszom mint telt hernyó terül elillant izú számra szét«, hiszen 1927-ben nem bajuszt, hanem körszakállt viselt. (ld. *Ma Lucie* c. versét). A keltezések gyakori indokolatlanságára jellemző a következő mondat az *Engem temetnek* c. versről: »Németh és Bálint 1925-ből keltezi. Inkább 1926-ban írhatta a költő«. Mivel Németh és Bálint éppúgy minden érv nélkül állít, mint a kritikai kiadás szerkesztői, az olvasó a legnagyobb zavarban van, s bizalmi alapon kénytelen választani a különböző szerkesztők között. Lehetséges, hogy e kétes datálások némelyike utólag igazolódni fog. Addig azonban nem helyeselhető, hogy minden bizonyíték nélkül oly határozott kijelentések történjenek, mint aminőket kiadásunk szerkesztői tesznek. Ha egy vers keltezésére egyelőre nincs biztos támpontunk, meg kell mondani datálása bizonytalanságát. A szerkesztők által követett eljárás megtévesztő.

A kritikai kiadás egyik kérdése a datálás mellett az anyag elosztása. Ebben a tekintetben egyetértünk a szerkesztők eljárásával, legfőlegbb azzal szemben van némi kételyünk, helyes volt-e, hogy a *Kedvesem betegen* c. költeményt (II.336. p.) a *Tréfák, rögtönzések* csoportba osztották, hiszen határozottan komoly igényű vers; ezt bizonyítja művészi színvonala is, meg az is, hogy több változata van, jelöl, hogy a költő keményen küzdött a tökéletes megformálásáért. Mellesleg az is kétes, hogy a vers különböző változatai közül a legjobb-e az, amelyet a Szép Szó annakidején közölt s nyomán a mi kiadásunk a főszevegbe tett, nem jobb-e az, amelyet a jegyzetben közölnek. Kétesnek tartom azt is, hogy a *Zöld napsütés* c. verset (II. 183.) helyes volt-e a kész költemények közé sorolni, hiszen befejezetlen tartalma és félbemaradt utolsó strófa egyaránt arra vall, hogy a töredékek közt lett volna a helye.

Ha végül kiadásunk jegyzeteit vizsgáljuk, ezek fő jellemvonásainak a rendkívüli szűkszavúságot állapíthatjuk meg. A jegyzetek kötelező és megengedett terjedelmének határai természetesen nincsenek pontosan megszabva, különösen nálunk, mert igen kevés kritikai kiadással rendelkezvén, nem alakult ki e téren szilárd hagyományunk. Ma nagy segítségünkre van ugyan Blagoj—Makogonenko—Mejlah cikke: *A klasszikusok példás kiadásáért és A magyar klasszikusok kritikai kiadásának szabályzata*.¹ De még e hasznos útbaigazítások után is, ma is elég nagy mértékben a szerkesztők tetszésétől függ, hogy a műre vonatkozó tudnivalók mekkora körére terjednek ki magyarázataikban. *A magyar klasszikusok kiadásának szabályzata* szerint a jegyzeteknek tartalmazniok kell mindazt, amit a kutatás a mű keletkezéséről és további történetéről kiderített; »a mű egészére és egyes részleteire vonatkozó magyarázatokat is csak a legszükségesebb esetben.« De hogy a szerkesztő mit tart a legszükségesebb esetnek, bizonyos mértékig egyéni megítélés dolga. Kiadásunk jegyzetei jóformán csak a legszűkebb értelemben vett textológiai észrevételekre szorítkoznak, a versek megjelenési helyének, idejének s a változatoknak közlésére. Néhol éles szemmel észreveszik, hogy az eddigi kiadásokban tévesen egvnek vett versek — mint pl. a *Négykézláb másztam* és *Le vagyok gyözve* (II. 236 és 238. p.) — egymástól független, különálló darabok. De egyébként nem magyaráznak és nem foglalnak állást, néha még abban a bizonyos »legszükségesebb esetben« sem. Egy szó magyarázatot sem fűznek pl. József Attila szürrealista verseihez, mégpedig nemcsak az egyes versekhez nem, de általában a szürrealizmusról, annak történeti háttéréről, eszmei és stilisztikai forrásairól sem adnak semmi útbaigazítást. Eszükbe sem jut megkísérelni az oly homályos versek magyarázatát, mint pl. a *Medáliák* — pedig legalább is utalniok kellett volna ezek alig érthető voltára, ahelyett, hogy úgy adnák őket, mintha a legtermészetesebb versek volnának, s az olvasó csak a saját értelmetlenségére vethet, ha nem érti őket. Amellett a jegyzetek nem is következtetéseket e téren; a *Munkásokról* pl. közlik Horváth Márton kommentárját, az *Eszmélet* c. valóban magyarázatot igénylő versnél már csak utalnak Horváth Márton érdekes fejtegetéseire, — a többi vershez azonban, amelyeket Horváth Márton nem elemzett, semmiféle magyarázatot nem fűznek. Pedig nem tartozik-e *A Dunánál* történetéhez, hogy szerkesztői felszólításra, a Szép Szó történelmi különszámának bevezetőjéül, tehát alkalmi versként íródott? Elég-e helyett annvit mondani, hogy itt és itt jelent meg először? S fontos és részleteiben nehézségeket

¹ A Magyar Tudományos Akadémia I. oszt.-ának Közleményei, 1952. 45—53. l.

rejtő versről lévén szó, nem lett volna-e hasznos megemlíteni, hogy Trencsényi-Waldapfel Imre a Köznevelésben elemzést adott róla? A jegyzet nem magyarázza meg — hogy taláломra egy-két példát mondjak — az olyan szavakat, mint »telér hajad« (I. 54. l.), nem figyelmeztet, hogy a *Köntösök* második strófájának harmadik sorában : »tapad, szorul, ölel, fujt és mar« a »fujt« nyilván nem multidő, hanem a »fojtt« szónak tájszólási alakja, stb. A személyneveket néha értelmezik, néha nem, teljesen következetlenül: megmondják például, hogy kicsoda Gebe Márta, Luca vagy Somogyi Loli, de azt már nem, hogy ki az a Zajti Ferenc (II. 73.l.), vagy Vágó Márta, akihez a költő egy sereg verset írt. Egy szó megjegyzés nélkül közlik József Attila versét Kosztolányiról, nem magyarázva meg, milyen kapcsolat folytán jutott eszébe a tőle politikailag oly távolálló, idősebb költő halálát meggyászolni. Vagy nem volna-e hasznos, József Attila útját, életét, kapcsolatait megvilágító, ha egy-két szó jellemzést kapnánk az oly teljesen elfeledett lapokról, mint a Csönd, Jel, A Mi Lapunk, Diogenes, Kerek Asztal, Ma Este, Békésmegyei Közlöny, Új Harcos, stb., e lapok szerkesztőiről, munkatársairól, irányáról? Nem adna-e egy vonást József Attila fejlődéséhez, ha a jegyzet megemlítené, hogy pl. a Diogenes Bécsben jelent meg, az emigráns Fényes Samu szerkesztésében s élesen harcolt a Horthy-rendszer ellen? hogy a losonci A Mi Lapunk cserkészlapként indult, de a szlovákiai baloldali magyar fiatalság lapja lett? Nem tartozik-e a versek történetéhez, nem lett volna-e érdemes említést tenni némelyik költemény megzenésítéséről, arról, hogy a *Betlehemi királyokat* Reinitz Béla is, Farkas Ferenc is, a *Dudoló-t* Ránki György, a *Medvetánc-ot* Farkas Ferenc a *Ringató-t* Kadosa Pál, a *Mama-t* Reinitz Béla is, mások is, az *Altató-t* Kerekes János megzenésítették? A szerkesztők azon eljárására, hogy olykor bizonyítás nélkül, mint kétségtelen igazságot jelentenek ki kétes dolgokat, a keltezéseken kívül is találunk példát a jegyzetekben. Így a szerkesztők szerint Illyés Gyula *Szolga* c. verse nem József Attilának szólt, hanem egy azóta áruulóvá vált disszidens publicistának. (II. 429.) Örülünk ennek a fontos hírnek. De mivel ellentétben áll az egykori irodalmi köztudattal, sőt egykori meg-nem cáfolt sajtóközleményekkel is, kívánatos lett volna, ha a szerkesztők közlik, honnan merítik érdekes értesülésüket. Az ilyen nem igazolt állítás a kritikátlan olvasóra ellentmondást nem tűrő bizonyosságként hat — ami nem illeti meg, — a kritikus olvasó pedig nem tudja, mit kezdjen vele, mennyire becsülje. Rikító példája a nesze semmi, fogd meg jól- magyarázatnak, mikor a jegyzet József Attila *Harag* c. költeménye kezdősoraihoz : »*Busulsz-e Pista?* . . . A tépett esőben szél vergődik, mint hálóban a hal«, szó szerint a következő magyarázatot fűzi : »Pista : Barta István ügyvéd« (II. 406.) Se többet, se kevesebbet. Kételety nem ismerő határozottsággal, apodiktikusan, egyszerűen közli ezt velünk. Hogy a szerkesztők honnan tudják ezt oly biztosan, miért tartozunk elhinni állításukat, titok. Nem árulják el azt sem, hogy melyik dr. Barta Istvánról van szó a valószínűleg elég nagyszámú egykori dr. Barta Istvánok közül, ki volt, miféle ember volt ez s milyen szellemi kapcsolat állt fenn közte és a költő között. Pedig így teljesen semmitmondó, üres hangcsoport számunkra ez a név, s az is meggondolandó, hogy ha a jegyzet most nem közli, amit erről tudnak, később, a kortársak halála után végkép lehetetlen lesz felderíteni a dolgot. Et nunc venio ad fortissimum : Barta István nevű ügyvéd határozott tudomásom szerint nem is volt József Attila környezetében ; volt egy Barta nevű ügyvéd — Hatvany Bertalan ügyvédjének, Wilhelm Károlynak irodavezetője, Zsolt Béla hódolója és barátja —, de azt Gyulának hívták . . .

De, ismétlem, a kiadás elmulasztja olykor a szükséges állásfoglalást is. Vagy nem kellett volna-e a *Szépség holdusa* c. kötetnél rámutatni, hogy a gyermekfővel írott könyv l'art pour l'art-os, vallásos és irredenta elemei nem a magáratálalt, érett, igazi József Attilát tükrözik, csak kamaszkori környezetének szellemét? Nem kellett volna-e egy-két magyarázó és irányító megjegyzés a Freudot ünneplő *Amit szivedbe rejtész* c. költeményhez? A kiadás némely, a freudizmus hatására árulkodó versnél rámutat e hatásra és annak káros voltára, máskor azonban megfélekedzik erről. Korrigálnom kell még, illetve kiegészítenem a jegyzeteknek néhány adatát: Pákozdy Ferenc hírhedt bírálata a Társadalmi Szemlében nem 1935-ben, hanem 1933-ban jelent meg; a *Versek Könyve* (amelyben az *Indiában, ahol* c. vers napvilágot látott) nem 1945-ben jelent meg először, hanem 1943-ban; *A város peremén-t* József Attila 1933-ban felolvasta a La Fontaine társaságban, az egyetlen irodalmi társaságban, amely tagjai közé választotta őt; s végül megemlítem, hogy a *Levegőt!* 1936-ban — emlékezetem szerint megcsönkítva — megjelent a *Reggel* c. hétfői lapban.

Kifogásaink nagy száma talán azt a benyomást kelti az olvasóban, mintha a kiadásról túlnyomóan kedvezőtlen volna a véleményünk. Pedig tárgyunk, a kritikai kiadás természetéből folyik, hogy rövidebben végezhetünk azzal, amivel egyetértünk, mint gáncsaink felsorolásával. A kiadás végeredményben gazdagodása irodalmi életünknek. Ha vannak is vitatható mozzanatai, sőt kétségtelen fogyatkozásai, ezek nem takarhatják el előlünk, hogy eredményes kutatás és figyelemreméltó szövegkritikai megfontolások eredménye. Utána teljesebben, és pontosabban ismerjük József Attilát, mint eddig: gazdagabban művét, hézagtalanebbül fejlődését és tisztábban műhelye titkait. Megelégedéssel tölthet el bennünket, hogy másfél évtizeddel a költő halála után ily érdemes lépést tett irodalomtudományunk egy végleges kritikai kiadás felé. Bár a fordításokat és prózai írásokat tartalmazó harmadik kötet még nem jelent meg, József Attila verseinek e szövegkritikai feltárása máris nagy lehetőségeket nyújt és néma, de annál sürgetőbb felszólítást intéz tudományunkhoz a költő művének irodalomtörténeti feldolgozására.

Komlós Aladár

ARANY JÁNOS NÉPDALGYŰJTEMÉNYE

Közéleti Kodály Zoltán és Gyulai Ágost

Akadémiai Kiadó, 1952

Arany János halálának hetvenedik évfordulóját a Magyar Tudományos Akadémia a költő összes műveinek új, tudományos kiadásban sajtó alá rendezésével ünnepli. Ez alkalmából most — hosszú évtizedek mulasztását jóvátéve — az Akadémiai Kiadó gondozásában végre sor került Arany egy rendkívül érdekes zenei kéziratának, dalgyűjteményének kiadására is, melyet *Kodály Zoltán* és *Gyulai Ágost* rendezett sajtó alá.

Bartalus István zeneíró, a kézirat első tulajdonosa (és talán kezdeményezője?) az Aranytól átvett füzetnek ezt a címet adta: »Régi népdalok, melyeket népdalgyűjteményem számára Arany János gyermekkori emlékeiből sajátkezűleg írt le hangjegyekkel. 1874«.

A gyűjtemény kézírata tehát nyolcvan éves. A tudományos és irodalmi világ először Bartalus Kisfaludy Társaság-beli felolvasásából (1883. január 31.),